

שמיני עצרת

האם מברכים לישב בסוכה

הגמ' (סוכה מו, ב – מז, א) דנה האם מברכים ברכת לישב בסוכה בשמיני ספק שביעי, ומסיק רב יוסף דבשמיני ספק שביעי "מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן".

למה לא נוטלים לולב

וכתבו בתוס' שבלולב לא רצו לתקן כלל שיטלנו הלולב מספק, לפי שהוא יו"ט ומוקצה לטלטול, ומינכרא מילתיה שנוהג בו מנהג חול, אבל סוכה פעמים שסוכתו עריבה עליו אוכל בה אפילו ביו"ט.

שינה בסוכה בשמיני עצרת

ויש לדון האם יש לישון בסוכה בשמיני עצרת (לבני חו"ל). והנה המרדכי (רמז תשסד) הביא בשם הראב"ה שהא דמותר לאכול בסוכה בשמיני עצרת, ולא אמרינן דנראה כבל תוסיף, הוא משום דאיכא הכירא דלא מברך כאשר עשה כל ז' ימים, וממילא כתב דלישן בסוכה אסור משום דמיחזי כמוסיף. ומק' מהא דאמרי' (פ' ראוהו ב"ד) אלא מעתה הישן בשמיני בסוכה ילקה, פי' אפילו שלא לשם מצוה ילקה שהרי מוסיף על הימים ועובר על בל תוסיף כיון דמצות אינן צריכות כונה, ומשני "שאני אומר מצות אינו עובר עליהם אלא בזמנם", א"כ לכאורה אין כאן משום בל תוסיף, תי' המרדכי דנהי דמלקות ליכא איסורא מיהא איכא, דהישן בדיעבד משמע מדלא קאמר מותר לישן.

ועדיין יש להסתפק לפי תוס' שה"ט דלא חיישינן לזלזולא דיו"ט הוא משום "דלפעמים סוכתו עריבה עליו", א"כ יש להסתפק האם טעם זה שייך גם בשינה. ושיטת הגר"א שבאמת גם ישנים בסוכה בשמיני עצרת. וראיתי בלבוש שכתב שלענין אכילה אומרים היות ודרך בני אדם לפעמים לישב בצל סוכה שסוכתו עריבה עליו אפילו שלא לשם מצות סוכה, אין כאן זלזול, אבל אין ישנים בה, שאין דרך בני אדם לישן בה שלא לשם מצוה, והיה נראה שעושה אותו חול אם היה ישן בה.

להלכה

ועי' במשנ"ב (ס"ק ו) שהרבה אחרונים מצדדין דצריך ג"כ לישן בסוכה, וכן הוא ג"כ דעת הגר"א. אבל יש אחרונים שסוברין שאין כדאי לישן בסוכה בשמ"ע לא ביום ולא בלילה דעושה אותו כחול, דבשלמא גבי אכילה לא מנכר שכן דרך בני אדם לפעמים לישב בצל סוכה אפילו שלא לשם מצוה משא"כ בשינה, ומנהג העולם להקל בשינה.

אכילת פירות

עוד כתב דלדעת הפוסקים שאין ישנים בסוכה בשמ"ע י"א דה"ה דאין אוכלין אז פירות, וה"ה פת פחות מכביצה בסוכה, דכל דבר שא"צ לברך עליו ברכת לישב בסוכה בשאר ימי סוכה אין אוכלין בסוכה בשמ"ע, ויש מקילין בזה, וכתב שכן מסתבר דבאכילת דברים שאין חייבים מצד הדין יכול לעשות בשמ"ע כמה שירצה בבית או בסוכה.

האם מברכים על שינה

בספר הליכות שלמה (סוכה פ"ט אות ט"ז, דבר הלכה ל) מק' סתירה בדברי המשנ"ב, שכאן מבואר בדבריו שאין מברכים על השינה, ואילו לעיל סוף סי' תרל"ט פסק כדברי הח"א שהיכא שהיכא שנמצא בסוכה באופן שאינו צמיד לאכילה, (שברכת "לישב" על האכילה יפטור הישיבה) כגון אם יצא להתפלל מנחה וחזר ללמוד בסוכה, ודעתו לצאת להתפלל מעריב לפני שיאכל, שמברך על הישיבה לבד. א"כ לכאורה ה"ה שמי שיצא לשמחת בית השועבה, וחזר לישון בלי שיאכל שחייב לברך על השינה לבד, (וכך פסק הגרשז"א שם), אבל עכ"פ דברי המשנ"ב סתרי אהדדי. ונראה ליישב דבריו, דכאן כתב היות ולא מברכים על השינה נראה כמזלזל ביו"ט, משום שאין היכר, וי"ל שהיות ובדרך כלל השינה צמודה לאכילה, א"כ בדרך כלל אין ברכה על שינה, ואם ישן בסוכה הוי זלזול דליכא היכרא בזה שאינו מברך. אבל לעולם נימא שהיכא שהשינה אינה צמודה ואכילה שפיר מברך.

מנהג לא לאכול ליל שמיני עצרת

הטור מביא שיש נוהגין שלא לישן בסוכה בליל שמיני, וביום השמיני יושבין בה, ואינו מנהג. (משמע שצריך גם לישון בסוכה כדברי הגר"א). ובעיקר דברי ה"ש נוהגין" מסביר הב"י טעמים שבבליה צריך לברך זמן, ואם אוכל אז בסוכה נמצאת אכילתו בסוכה סותרת את ברכת זמן, ומפני כך סוברים שמה שאמרו בגמרא מיתב יתבינן ביום דוקא אמרו כן שאין אומרים בו זמן. והטור כתב שאינו מנהג משום דכיון דסתמא אמרו מיתב יתבינן אין לחלק בין יום ללילה. ותמה עליו המג"א דהא ביום ג"כ אומרים "את יום שמיני עצרת הזה" בברכה"מ ואפ"ה יושבין. ולכן מפרש טעמם דחיישינן לבל תוסיף ולכן מפסיקים לילה א' ואח"כ ליכא חששא.

מנהג החסידים רק לעשות קידוש

עוד כתב המג"א דמשמע בכל הפוסקים דצריך לאכול כל אכילות של אותו היום בסוכה, ואפילו איתרמי ליה סעודה בין השמשות צריך לאכול בה, דהא מה"ט אסרינן נוי סוכה בתשיעי. ומ"ש בהגהת מנהגים ליישב קצת מה שנוהגין ההמונים לאכול רק חצי סעודה בסוכה כדי שיתפללו על הגשם בלב שלם וכו', וז"ל [ספר המנהגים (טירנא) הגהות המנהגים שמיני עצרת ה] הא דנהיגי מקצת בני אדם לאכול חצי סעודה בסוכה וחצי השאר בבית, מנהג כזה לא נכתב בשום מקום, אבל לי נראה ראייה ברורה במדרש תנחומא פרשת פנחס (סי' ט"ו) ילמדנו רבינו ולמה התירו חכמים להפטר מן הסוכה ביום טוב האחרון של חג, לפי שכל ז' ימי החג מתפללין לטללין וביום האחרון מתפללין לגשמים, ולכך נפטרים מן הסוכה כדי שיתפללו על הגשמים בלב שלם. וכתב המג"א שאינה ראייה (שנפטרים מן הסוכה באמצע הסעודה), די"ל אחר האכילה נפטרים. וגם הוא בעצמו כ' דאם הוא שבת צריך לאכול סעודה שלישית בסוכה.

ולפי כל זה יש לתמוה על מנהג החסידים שמקדשים בסוכה ואוכלים הסעודה בבית, הרי מדינא דגמ' "מיתב יתבינן".

ובפסקי תשובות (הערה 2) מביא כמה מקורות למנהג זה, בס' הפרדס לרש"י כתב שנהגו כמה גדולים לאכול בבית ולקדש בסוכה, וכן הוא במחזור ויטרי (סי' רפ"ד), ובמהרי"ל (הל' לולב) ובמנהגי וורמישא, ובאלף המגן (סי' תרכ"ה ס"ק מ"ב) כתב שקבלה בידו שמהר"י הורביץ אבד"ק אה"ו נהג כן, וכן בעל ההפלאה, ומביא שם עוד מקורות ומנהגים שונים.

ובספר ערוה"ש (סעיף ד) כתב ליישב המנהג על פי דברי התוס' והטור דעיקר ההיתר לאגול בסוכה בשמ"י הוא מפני שאינו ניכר שיושב בה לשם מצוה, א"כ אם היה ניכר שעושה רק לשם מצוה לא היה נכון לישב בה. ולפ"ז א"ש הכל דוודאי במדינות החמים כמו בבבל ובמדינות המערביות והדרומיות דבסוכות האויר ממוזג וטוב, וודאי דחייבים לאכול ולישן בשמיני עצרת כמו בכל החג, אבל במדינות הצפוניות דרוב הזמן הוא קר, אך אם אנו נפטור עצמינו בכל חג הסוכות מטעם קרירות בטלה מאתנו מצות סוכה, ובע"כ אנו צריכים לישב ולישן בכל חג הסוכות, ובאמת משינה רובם פוטרם עצמם מטעם זה כמ"ש בסי' תרל"ט, מיהו בשמיני עצרת שצו חכמים עלינו לישב בה ובאופן שלא יהא ניכר שהיא לשם מצוה, וזהו דבר שא"א כמעט במדינות שלנו, ולכן חלילה לנו לבטל תקנת חכמים, אבל מ"מ בהכרח לעשות איזה היכר שהיא שלא לשם מצוה והיינו דמי שישן בסוכה כל ימי החג לא יישן בשמיני עצרת, ומי שאינו ישן בסוכה דהשתא לא הוי זה היכר בהכרח לעשות איזה היכר אחר, והיינו או שלא לאכול בלילה, או לאכול מקצת סעודה ביום חוץ לסוכה.

אבל אף הוא מסיק ששני הדרכים האלה פגומים הם, ולכך ההיכר הטוב הוא לצאת מיד לאחר הסעודה של שחרית מן הסוכה להראות שאין אנו עושים זה לשם מצוה.

וכדבריו כתב גם בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סימן לא) על פי דברי הקרבן נתנאל שכתב על דברי תוס' והרא"ש שאם באותו יום עת צינה או רוחות או שום שינוי אויר, אין מן הראוי לאכול בסוכה ביום שמיני ספק שביעי. ומביא ששמע מגאון מפורסם וצדיק א' ז"ל שהיה מנהגו כי בליל שמיני עצרת היה שואל בביהמ"ד אחרי התפלה אם בחוץ העת צלול וחס, והשיבו לו (תמיד) אנ"ש כי האויר קר, והלך לביהמ"ד עם חסידיו לאכול, והיינו כי כשהאויר קר הוא חשש משום בל תוסיף כנ"ל. ובזה מסביר המנהג לאכול בלילה בבית וביום שמ"ע בסוכה, כי על פי רוב בלילה קר יותר והוי חשש בל תוסיף, משא"כ ביום חם קצת. (מש"כ שיש חשש של בל תוסיף, אינו נראה שהרי אין כוונתו לשם מצוה אלא מספק, ואולי כוונתו כמ"ש המרדכי שנראה כבל תוסיף, ודו"ק.)

ועי"ש שמביא דברי ספר הפרדס לרש"י שרבינו אלעזר ורבינו שמואל היו נוהגים כן לקדש ולאכול בלילה בביתם, ולמחרתם ביום היו אוכלים בסוכה, ורבינו יצחק הלוי היה נוהג ג"כ כן בילדותו ובזקנותו היה נסתפק בזה, ורבינו אלכסנדר העיד שרש"י ורבותיו ורבינו שניאור הלוי היו חולקים והיו יושבים בלילה בסוכה.

שמ"ע הוא רמז לעתיד לבא

עוד הביא דבר נורא מס' מקראי קודש להגאון מוהר"ר יוסף בר' בנימין סאמיגה ז"ל מהראשונים (נדפס בוויניציאה שנת שמ"ו, והביאו לס' הלז במהרש"א ובשעה"מ על הרמב"ם) שכתב ז"ל ומפני שהסוכה נראה כבורח מאויביו וכו' שאנו נצולים מהמזיקים ומקטריגים ושעבוד גלות בהיותנו בורחים ונסים ממקומות ממשלתם ובאים לחסות ולהתלונן תחת צל סוכת שלומו וכו', לכן בשמיני חג עצרת שהוא רמז לעתיד שיהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' והוא לבדו יהיה למלך על כל הארץ ומלכותו בכל משלה וכו', ולא היה בשום מקום לא שטן ולא מזיק ולא פגע רע, כי ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ולכן צריך האדם בשמיני חג עצרת לצאת מהסוכה ושלא לקדש בה, והמקדש בסוכה נראה כמעט במלכותו וממשלתו יתברך ח"ו, והיוצא מהסוכה לגמרי ואינו אוכל בה כלל ביום שמיני חג

עצרת שהוא עתה יום אחרון של חג נחשב לו כמקדש שמו ברבים, כי על העתיד שעליו בא לרמז היום הזה נאמר והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה'. וכתב המנח"א ומי האיש הירא את דבר ה' הרואה דברים חמורים ונוראים כאלו על היושב בסוכה בשמ"ע יוצאים מפי גאון וגדול מהראשונים בקדושה וטהרה, ולא יחרד לבבו.

אכילה בסוכה לבן חו"ל הנמצא בא"י

הפוסקים דנו בכך חו"ל שנמצא בא"י האם עליו לאכול בסוכה בשמיני עצרת. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סימן נד) נשאל על זה ופסק דלא יאכל בסוכה, א' משום דהוי בפרהסיא, וישנם הרבה מחמירים שלא לעשות בפרהסיא כנגד המנהג בא"י, ועוד דכל הענין לנהוג יום טוב שני בא"י לבני חו"ל שדעתם לחזור, תלוי בפלוגתת הפוסקים, אלא שקבלו הלכה למעשה כאותם הפוסקים שס"ל כן, א"כ בשמ"ע שנוסף עוד פלוגתת האשלי רברבי, אם לאכול אף בחו"ל בשמ"ע בסוכה, ע"י טור וב"י וש"ע (או"ח סי' תרס"ח), כדאים הצטרפות ב' השיטות, שלא לאכול בשמ"ע בא"י בסוכה אף בדעתו לחזור.

וכן פסק הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן יט), נימוקו עמו, דלענין יו"ט שני שהוא ממש יום חול בא"י, לא מצינן בפוסקים שהחמירו גם בא"י על אורחים הבאים מחו"ל אלא בכה"ג שחכמים קבעו אותו בחו"ל כמו ודאי יום טוב, וגם הפקיעו אותו ממצות תפלין, והוא מקדש ומתפלל ממש כמו ביום טוב ראשון, משא"כ הכא שגם בחו"ל הוא ודאי שמיני עצרת ולא סכות, מסתבר דכמו שבחו"ל לא מברכין על הסוכה מפני שגם הוא באמת שמיני עצרת, לכן לא מסתבר לומר שגם בזה החמירו אקרקפתא דגברי גם על אורחים שהם בא"י, כיון דאיכא נמי קצת זלזול בשמע"צ של בני א"י.

ולכן אמר הגרשז"א דבכגון דא חזי שפיר לאצטרופי דעת החכ"צ וש"ע הרב לפטרם לגמרי מסוכה, ובפרט שלמעשה הרי ידוע שגם רבים מקילים וגם אין מנהג קבוע בזה.

בשו"ת יחיה דעת (ח"ב סימן עו) מחלק בין בן חו"ל שמתארח אצל בן א"י לבן חו"ל שנמצא במלון או בדירה לבד, ע"ש שכתב שתושב חוץ לארץ הבא אצל משפחתו או ידידיו בארץ ישראל, וכולם סועדים בשמיני עצרת בבית, לא יפרוש מהם על מנת לקדש ולאכול בסוכה כמנהגו בחוץ לארץ, אלא הוא נגרר אחריהם, ויקדש ויאכל עמהם בבית. ובפרט לפי שיטת החכם צבי (סימן קסז) שבני חוץ לארץ הבאים לארץ ישראל על מנת לחזור, חייבים לנהוג כבני ארץ ישראל בכל עניני יום טוב. וכן הסכים עמו השואל ומשיב תליתאה (חלק ג' סימן מח). ואע"פ שהמנהג כמו שפסק מרן בשו"ת אבקת רוכל (סימן כו), שמכיון שדעתו לחזור חייב לנהוג בין להקל בין להחמיר כבני חוץ לארץ. וכן פסקו גאוני ירושלים כמבואר בספר פרי האדמה חלק ג' (דף יז ע"ב), ובספר פאת השלחן (סימן ב' סעיף טו). מ"מ בנידוננו הנכון שיצטרף לבני הבית שסועד על שלחנם, ויקדש ויאכל עמהם בבית כדי שלא להטריחם לערוך שני שלחנות, בבית ובסוכה. ורק אם הוא עומד ברשות עצמו כגון שנמצא במלון וכדומה, יעשה כמנהגו שבחוץ לארץ לקדש ולאכול בסוכה. וכן העלה להלכה הגאון החסיד הפרד"ס בספר אות היא לעולם (חלק ב' דף פז ע"ג).

אבל מאידך דעת הגריש"א והגר"ש ואזנר והגר"ח פ' שיינברג (יו"ט שני כהלכתו ב, יד), והגר"מ פיינשטיין (רבבות אפרים ג, תלט) שעליו לאכול בסוכה כמנהגו בחו"ל.

והיכא שתארח אצל אחרים וקשה עליו להטריח את המארחים להביא לו אוכל בנפרד, או שקשה עליו לישב בדד כשהמארחים יושבים בבית, כתב בשו"ת אור לציון (חלק ג פרק כג - דיני יום טוב שני) שרשאי לאכול בבית עם המארחים. אבל הגריש"א חולק וסובר שאין זה מספיק סיבה לא לאכול בסוכה.